
B. V. God

**State and society in political conception of Italian thinker
Nikolo Makiavelli**

Being based on deep studies and analyses of the works of Nikolo Makiavelli, an Italian philosopher of the 16-th century, the article deals with such topical problems of modern state of social and political development of Europe as «state interest» and «state benefit».

Key words: state, state system, state benefit, state interest, the Epoch of European Renaissance, society.

Надійшла до редакції 3 березня 2009 року

В.О. Пащенко

**МІЖПРАВОСЛАВНИЙ КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ:
ХРОНІКА ПОДІЙ ЮВІЛЕЙНОГО РОКУ**

У статті розглядаються питання складних взаємин між трьома гілками українського православ'я впродовж 2000 року, коли християни світу відзначали ювілей Ісуса Христа, а також спроби органів влади нормалізувати ситуацію.

Ключові слова: міжправославний конфлікт, три гілки українського православ'я, ювілей Ісуса Христа.

Зміцнення позиції України в різноманітних сферах життя наприкінці 90-их років ХХ століття, на жаль, проходило водночас із незатихоючим міжправославним конфліктом. У той час, як християнський світ стояв на порозі відзначення 2000-ліття відзначення Різдва Христового, серед православних продовжувалося протистояння.

Нагадаємо, що наприкінці 1999 року в Україні функціонували три гілки православ'я: Українська православна церква в єдності з Московським патріархатом (8490 громад, 113 монастирів із майже 3400 ченцями і черницями, 15 навчальних закладів, де було понад 3600 слухачів, понад 7100 священнослужителів); Українська православна церква (2431 громада, 17 монастирів із 87 ченцями і черницями, 15 навчальних закладів із 1649 слухачами, близько 2000 священнослужителів); Українська автокефальна церква (989 громад, 2 монастирі із досить невеликою кількістю ченців, 7 навчальних закладів, де навчалося близько 280 слухачів, 602 священнослужителі) [1, с. 26]. Уселенське православ'я УПЦ КП та УАПЦ не вважали канонічними церквами. Незважаючи на появу низки публікацій із аналізом подій цього періоду, проблема залишається ще малодослідженою.

Початок нового, ювілейного 2000 року ознаменувався подією, якої історія дотепер не знала. Відзначити Різдво 2000 року до Єрусалимського патріарха Діодора прибули предстоятелі Константинопольської, Руської, Грузинської, Румунської, Кіпрської, Сербської, Елладської, Польської та Албанської православних церков. Інші представляли їхні ієрархи.

До Святої Землі прибули також глави держав, у яких переважну більшість населення становлять православні, у тому числі й Президент України Л. Кучма. Росію представляв экс-президент Б. Єльцин. Серед

учасників торжеств були предстоятель УПЦ митрополит Володимир і намісник Києво-Печерської лаври єпископ Павло.

Урочисті літургії у Віфліємі та Єрусалимі, привітання і послання, концерти і прийоми — Всеpravославна зустріч виглядала піднесеною й пишною. У спільному посланні говорилося не стільки про торжество pravослав'я, а і про рани, що їх отримувала впродовж 2000 років церква Христова внаслідок невдач та гріховності. Непокоїло pravославних ієрархів і розділення християнського світу, яке вони пояснювали людським егоїзмом та слабостями й за подолання якого закликали своїх вірних невтомно молитися.

У посланні висловлювалася солідарність із тими, хто зазнає дискримінації, говорилося про небезпеку втручання людини в структуру та склад генетичної речовини живих створінь, про проблеми молоді.

На жаль, у важливому документі не прозвучало бодай натяку про міжpravославний діалог, який би завершився скликанням Всеpravославного Собору, а також про хоча б посередній пошук підходів до врегулювання численних проблем, що знесилоють повноту pravослав'я [1, с. 35-36].

Pravославні церкви України зустріли 2000 рік різдвяними посланнями, в яких зайве було шукати закликів до змін на краще. Вони виявилися традиційними. А питання єдності, котре ієрархи не могли оминати, звучали по-різному. У зверненні Священного Синоду в єдності з Московським патріархатом висловлювалася віра в те, що Господь допоможе зцілити всі розколи та роз'єднання й зібрати всіх, хто зійшов зі шляху істини, у лоно законної Української pravославної церкви. Патріарх УПЦ КП Філарет у свою чергу сподівався на об'єднання всіх pravославних у єдину Помісну pravославну церкву, звичайно, під його егідою.

Найвидатнішою подією січня в Україні стала Урочиста ювілейна академія, присвячена 2000-літтю Різдва Христового. У Києві зібралися церковні ієрархи, духовенство, миряни, політичні й громадські діячі, дипломатичний корпус.

Президент України Л. Кучма у промові звернув особливу увагу на два моменти, які помітно контрастували з відповідною урочистістю подій, піднесеністю і ритуальністю тексту доповіді. Перші — це міркування про моральність політики, які скінчилися обіцянкою подолати гідру корупції та попередженням про те, що «касти недоторканих» у цьому сенсі в Україні не буде. Другий — це аналіз міжцерковних конфліктів і, головним чином, міжpravославного конфлікту. Л. Кучма наголосив на шкоді, якої завдають чвари державі, суспільству, духовному здоров'ю нації й самому pravослав'ю. Власне, новою була категоричність, з якою глава держави закликав до об'єднання pravославних України в єдину Помісну церкву [1, с. 37].

Про значущість події всі промовці говорили докладно і розлого. На практиці все йшло з точністю до навпаки. Відомий політичний діяч минулого В. Винниченко зазначав, що українську історію читати без брому неможливо. Писати також неможливо.

Уже січень ювілейного року продемонстрував, що до найменшого порозуміння в міжpravославних відносинах в Україні ще дуже й дуже далеко, що в черговий раз засвідчив скандал навколо Свято-Михайлівської парафії в Києві. Це — знаменитий храмовий комплекс, котрий зводився кілька років і відомий як «чорнобильський», «міліцейський». До складу парафії входило багато бізнесменів, митців, журналістів, урядовців. Підґрунтя скандалу таке. Староста парафії В. Макарчиков після звинувачень на його адресу у фінансових зловживаннях вирішив перейти до Київського патріархату. Це, звичайно, не сподобалося ні священноначаллю УПЦ, ні настоятелю парафії

о. М. Макару та й багатьом віруючим. Вони взяли на підмогу ченців, козаків тощо з іншого боку, цивільний статус парафії — у нього дуже багато повноважень делеговано старості. До того ж симпатки УПЦ КП обіцяли активно задіяти бійців УНСО. Стало зрозумілим, що, можливо, суд зуміє прийняти виважене рішення, що на конфесійній карті країни з'явилася ще одна гаряча точка, яка нагадує про вибухонебезпечність міжправославного протистояння, котре «само собою» не пом'якшується [1, с. 37].

Як завжди у подібних випадках, на конфлікт відгукнулися засоби масової інформації, що залежно від власної церковної заангажованості інформували широку аудиторію про подію.

15 лютого 2000 року з'явилася заява патріархії УАПЦ, у якій керуючий справами архієпископ Ігор зазначав, що з перших днів ювілейного року в Україні релігійне протистояння набуває нової сили. Захоплення УПЦ МП Свято-Михайлівського храму в Києві та парафії УПЦ КП в Червонограді Львівської області започаткувало нову хвилю брутальних насильств щодо православних громад. Не «маючи належних сил для відповідних силових акцій проти УПЦ МП, керівництво УПЦ КП спрямувало свою енергію проти громад Української Автокефальної Православної Церкви». 7 січня 2000 року, на Різдво Христове, під керівництвом священників УПЦ КП М. Ковалика і С. Нетребицького в місті Городище на Черкащині було захоплено храм. Різдвяні богослужіння зірвали. Храм удалося повернути наступного дня. 9 лютого «філаретівці», якими керував Р. Петрицин, захопили церкву «Всіх святих землі Української» у Львові. Їм допомагали загони спеціального призначення.

12 лютого, за словами архієпископа Ігоря, священники УПЦ КП знову зламали замки в храмі міста Городище й увірвалися до церкви. Богослужіння не могли бути відправлені. Коли єпископ УАПЦ Черкаський Я. Макачук та настоятель храму Ю. Костюк наступного дня звільнили приміщення, до міліції надійшло анонімне телефонне повідомлення про те, нібито храм заміновано. Всіх вивели з церкви, будівлю опечатали. В день Стрітіння Господнього (15 лютого. — В.П.) храм стояв замкнений, люди мусили молитися надворі.

«Слід відзначити, — пише архієпископ Ігор, — що методи насильства, випробувані в Україні, — переносяться за кордон. УПЦ КП протягом 1997-1999 років уже відібрала кілька парафій в Українській Православній Церкві в США...

Патріархія Української Автокефальної Православної Церкви не може зрозуміти, чому в Україні акти самовільного захоплення майна та юридичних документів, бійки й образи людської гідності виводяться поза сферу дії карного законодавства, якщо вони чиняться людьми в рясах» [2, с. 3]. Так, як це сталося 29 листопада 1996 року і 9 березня 1997 року, коли люди в міліцейських мундирах допомагали особам у рясах захоплювати приміщення Патріархії, передане УАПЦ 1992 року. Попри звернення до прокуратури, ці ексцеси були розцінені як міжконфесійні зіткнення і залишені без розгляду. Так само залишаються без належної уваги десятки інших цинічних зазіхань на громадянські права віруючих людей та релігійних організацій.

«Злочин, якому його винуватці намагаються надати суспільно-церковного забарвлення, — наголошує архієрей, — лишається злочином і вимагає відповідного ставлення до себе з боку органів охорони громадського порядку. Глибоко аморальним є виправдовувати злочинців, приписуючи їхнім діям неіснуючі релігійні мотиви. Ми готові проводити богословські дискусії про шляхи церковного порозуміння, радо беремо участь у міжправославних і

екуменічних конференціях, нарадах, постійно молимося за примирення і поєднання православних християн, але не бажаємо ставати до бійки у міжцерковних війнах за майно, за права юридичної особи. Вимагаємо захисту від тих, хто є до цього зобов'язаними, — від працівників правоохоронних органів, суду, прокуратури. Якщо ж вони не бажають захищати права громадян України тільки тому, що симпатизують іншій релігійній організації або є атеїстами, вимагаємо прямо повідомити про це і надати нам можливість формувати загони самооборони, які захищатимуть православні храми від злочинців» [2, с. 4].

Прихильники УПЦ КП, особливо патріарх Філарет, на заяву УАПЦ відповідати не збиралися, оскільки вони відстоювали власну правду. Для втручання судових органів необхідно було діяти іншим шляхом, тим більше, що навіть за умов позитивної ухвали суду залишалося проблемним її виконання. Протягом 1999 року, наприклад, суди розглядали 24 цивільні справи за скаргами релігійних організацій. 16 із них стосувалися майнових питань. Проблема зводилася до того, що з числа ухвал на користь тієї чи іншої організації невиконаними залишалося 70 відсотків [3, с. 29]. Отже, надії для патріархії було мало, тим більше, що саму УАПЦ незабаром спіткало горе. 25 лютого 2000 року помер її предстоятель патріарх Дмитрій. Незабаром місцеблюстителем патріаршого престолу обрали митрополита Мефодія, а майбутній Помісний собор для обрання нового голови церкви запланували провести в червні цього ж року, а потім перенесли на серпень.

Що ж стосується УПЦ та УПЦ КП, то обидві гілки православ'я функціонували, так би мовити, у звичному режимі. Проте варто відзначити подію, яку можна віднести до епохальних. 14 квітня 2000 року в Києві відбулася зустріч трьох православних церков, аби обговорити можливість початку переговорного процесу. Нічого подібного дотепер ще не було. Ніколи раніше архієреї, священники УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ не сідали один проти одного, щоб спробувати віднайти взаємоприйнятні підходи до порозуміння.

Поза сумнівом, розбіжності й суперечності між церквами дуже і дуже істотні, іноді вони здаються нездоланими, й було б просто нерозумно применшувати їх серйозність. Зрештою, ці розбіжності є віддзеркаленням тих процесів, які відбуваються у сфері національної свідомості, у політичній та культурній царинах українського суспільства. У церковному відтинку ці суперечності охоплюють досить широке коло». У який спосіб має здобувати повну незалежність і помісний статус УПЦ? Яким чином має відбуватися об'єднання трьох конфліктуючих гілок православ'я? Якою має бути позиція держави?

Усі ці й багато інших питань постали перед учасниками зустрічі 14 квітня. Часом атмосфера була досить напруженою, чому є свої пояснення. Але аналітики одностайно підкреслюють, що всі три юрисдикції дійшли згоди в деяких питаннях. По-перше, визнання ненормальності ситуації, що склалася в українському православ'ї; по-друге, одностайність у думках про необхідність помісності для православної церкви в Україні.

Учасники зустрічі домовилися, що вони сформулюють постійні делегації для переговорів, узгодять їх склад, порядок денний зустрічей і почнуть рух уперед. Звісно, небезпека крилася в подробицях, оскільки кожна обговорювана деталь має болісні аспекти. Церковні діячі дійшли згоди, що їм краще збиратися у вузькому колі, внаслідок чого суперечки набиратимуть меншого розголосу [4, с. 27-28]. Хоча далі розмови справа так і не зрушилася.

До числа важливих подій весни, котрі стосуються сфери державно-церковних стосунків, слід віднести спільне засідання керівництва

Міністерства освіти і науки, Державного комітету у справах релігії та Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій України. Це вже була третя і, ймовірно, найконструктивніша бесіда, під час якої церква відстоювала думку, щоб діти в загальноосвітніх школах мали змогу вибрати на добровільній основі такі предмети, як «Християнська етика», що, звичайно, не тотожне Закону Божому. Друга проблема, порушена членами ради, зводилася до того, що випускники богословських академій повинні отримувати дипломи про вищу освіту, визнані державою, а курси богослов'я за прикладом європейських країн увести в навчальні програми державних університетів.

На думку учасників дискусії, втілення програми вимагає ретельної підготовки, передусім розв'язання правових вузлів, питання підручників, підготовки кадрів, програм, нормалізації міжконфесійних стосунків.

Результатом зустрічі став Меморандум про співпрацю учасників, у якому чітко зазначалося, що Міносвіти здійснить практичні заходи для поетапного впровадження предмета «Християнська етика» в загальноосвітніх державних закладах. Погоджено, що сторони докладуть необхідних зусиль для включення спеціальності «Теологія» до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих закладах освіти [4, с. 29].

Улітку 2000 року урядовці спробували ще раз розрубати «гордієв вузол» у православному протистоянні. З цією метою віце-прем'єр-міністр України М. Жулинський візитував Вселенського патріарха Варфоломія I. Вперше урядова делегація відвідала його 1993 року. Тоді першоієрарх заявив, що визнає в Україні лише УПЦ на чолі з митрополитом Володимиром.

За сім років позиція Константинополя зазнала певних змін. Насамперед патріарх Варфоломій I уже не чинив очевидного спротиву рухові УАПЦ в напрямі об'єднання з УПЦ в США, що знаходиться в його юрисдикції. Оточення глави Вселенської церкви дає зрозуміти, що перший за честю у православному світі єпископ має особливу відповідальність за долю всіх православних і не хотів би залишити тих із них, хто знаходиться поза канонічною церквою, напризволяще.

Після завершення візиту М. Жулинський оптимістично заявив, що справа з визнанням автокефалії швидко зрушиться з місця, хоч стосунки між самими гілками українського православ'я не давали для цього достатніх підстав [5, с.32].

Зрозуміло, що зближення позиції Вселенського патріарха і офіційних кіл Києва в питанні про автокефалію українського православ'я викликало спротив Московської патріархії, що знайшло свій вияв на зустрічі представників Константинопольської та Руської православних церков, яка відбулася в Цюріху (Швейцарія) 23 червня 2000 року. Хоч докладного офіційного звіту не оприлюднили, але, за деякими даними, московська делегація продемонструвала під час переговорів дуже жорстку, непримиренну позицію. У той же час Константинополь не виявив наміру повністю йти в московському фарватері з українського питання [5, с. 32].

Незмінність позиції православних сторін щодо об'єднання продемонстрував липневий 2000 року Архієрейський собор УПЦ у єдності з Московським патріархатом. Владика зібралися, аби сформулювати спільну позицію українського єпископату перед ювілейним Архієрейським собором у Москві та обговорити «питання, пов'язані з ускладненням релігійної ситуації в Україні, що зумовлено деструктивною діяльністю розкольницьких угруповань» (так наголошувалося в соборному прес-релізі. — В.П.).

Учасники собору ухвалили Заяву і три звернення: до Президента України Л. Кучми, до Константинопольського патріарха Варфоломія I та патріарха

Московського і всієї Русі Алексія II. Головні положення цих документів виглядають таким чином. УПЦ відчуває постійний тиск, метою якого є спонукання її до об'єднання з неканонічними православними спільнотами України. Церква не сприймає, однак, жодних політичних моделей об'єднання і ще раз наголошує на неможливості переговорів з анафемствованим предстоятелем УПЦ КП. УПЦ також не вважає за можливе на пряму пов'язувати питання подолання розколу із здобуттям автокефалії: спочатку має бути подоланий розкол, а потім — обговорюватися проблема канонічного статусу; відкривати нині дискусію про автокефалію недоречно, проти неї більшість, особливо на півдні та сході країни.

Найкраще, що можуть зробити політики й урядовці для церкви — полишити її у спокої. Не втручатися у внутрішньоправославний конфлікт єпископи вимагали і від Константинопольського патріарха: оскільки більшість «діячів розколу» вийшли з їхньої церкви (УПЦ у єдності з Московським патріархатом. — В.П.), що відносини з ними — проблема суто внутрішньоцерковна. Втручання Константинополя суттєво загострить ситуацію, підірве його авторитет і викличе розкол у православному світі, «який за наслідками може нагадати церковну трагедію 1054 року» (рік офіційного розколу християнства на првослав'я та католицизм. — В.П.).

У зверненні до патріарха Алексія II говорилося про загострення ситуації в Україні; висловлювалося занепокоєння духовним станом і спасінням душ «розкольників», а відтак просили патріарха винести на обговорення майбутнього Архієрейського собору РПЦ у Москві «питання уточнення його канонічного статусу Української Православної Церкви, який був визначений для неї... патріархом Тихоном на історичному Помісному Соборі 1918 року».

Для малознайомого з проблемою читача нагадаємо, що статус православної церкви в Україні був наданий восени 1918 року патріархом РПЦ Тихоном. При цьому постанови Всеросійського собору та першоієрарха були обов'язковими для українських єпархій, патріарх затверджував не тільки митрополита Київського, а і єпархіальних архієреїв. Згадана автономія була місцевою й не поширювалася на загальноцерковні справи, а лише на адміністративні, просвітницькі, місіонерські, монастирські, господарчі, судові та шлюбні питання. Особливо підкреслювалося, що православні єпархії в Україні є невід'ємною складовою частиною Російської церкви (таку назву мала тоді нинішня Руська православна церква. — В.П.).

Середина 2000 року засвідчила, що УПЦ має більші права, ніж їх мали православні єпархії в Україні в 1918 році: церква самостійно створює нові єпархії, висвячує єпископів тощо. Проте де-юре з точки зору церковного права вона продовжує залишатися тим самим зібранням православних єпархій в Україні на чолі з митрополитом Київським і всієї України, яким фактично була й за радянських часів. Тому Архієрейський собор УПЦ, звертаючись до патріарха Алексія II, у завуальованій формі просив визнати за УПЦ той статус, який має, наприклад, Японська церква у складі РПЦ або Фінляндська — у складі Константинополя, тобто розширити та юридично узаконити права УПЦ.

Для УПЦ її прагнення постає серединною лінією між тими представниками єпископату, духовенства і вірних, хто бажає автокефалію, і тими, хто відверто бореться за зняття з порядку денного самої згоди про можливе незалежнення від Московського патріархату.

Представники останньої течії, найяскравішою особою серед яких був митрополит Одеський Агатангел, у липні 1999 року, наприклад, збирали в Одеській єпархії підписи «проти чергової унії — об'єднання з

розкольникми» та під зверненням до ювілейного Архієрейського собору в Москві з вимогою не обговорювати питання про автономію православної церкви в Україні. Найбільш послідовно позицію цих сил висловив Союз православних громадян міста Одеси, який звернувся до майбутнього собору з проханнями:

- беззастережно проголосити, що єдність РПЦ не є питанням для дискусій;
- визнати, що більше розширення автономії УПЦ означатиме автокефалію;
- проаналізувати досвід автономного існування УПЦ;
- ліквідувати автономію УПЦ і повернути їй статус екзархату РПЦ;
- дати гранично чітку оцінку «розкольникським діям» Константинопольського патріархату [6, с. 32-33].

Після урочистостей з нагоди 2000-ліття Різдва Христового Президент України Л. Кучма почав визначеніше говорити про необхідність об'єднання православних України та здобуття об'єднаною церквою помісного, незалежного статусу. Звичайно, про силові дії з боку держави не йшлося.

Так, у листі на ім'я патріарха Алексія II глава держави, наприклад, писав, що, всупереч тій винятковій ролі, яку відіграла православна церква у становленні духовності, культури й державності російського та українського народів, на нинішньому етапі спостерігаємо інше. Велику «стурбованість викликають у наших країнах тенденції до послаблення соціальних позицій Православ'я, його впливу на суспільне життя, внаслідок чого посилюються спроби активізації діяльності нетрадиційних, деструктивних і тоталітарних утворень. Одними з головних причин, що ведуть до цього, є суперечності, викликані різним ставленням віруючих до проблеми канонічної самостійності Православної Церкви в Україні, які загострюються складнощами громадсько-політичної ситуації й процесами становлення нашої держави». У сучасній громадській думці держави, продовжував Л. Кучма, все наполегливіше домінують настрої про необхідність урегулювання між православних суперечностей шляхом утворення єдиної помісної церкви. Окрім того, «нерозв'язаність питання про канонічний статус Української Православної Церкви підштовхує керівників ряду Помісних Православних Церков до зацікавленості в цьому розв'язанні. Все це спонукало мене публічно сформулювати тезу про необхідність об'єднання православних України і досягнення канонічної самостійності. На мій погляд, такий розвиток подій більшою мірою буде сприяти встановленню релігійної злагоди в Україні, посправжньому братніх стосунків між православними України й Росії, суттєво поліпшить ситуацію в Повноті Православ'я...».

З нашої точки зору, підкреслював Л. Кучма, надзвичайно важливим є не лише проголошення автономії УПЦ на майбутньому Архієрейському соборі РПЦ, але й чітке визначення перспектив отримання нею автокефалії. Проголошення «автономії Української Православної Церкви значною мірою буде сприяти поверненню в її лоно православних, які залишаються сьогодні за межами канонічної церкви. В українському суспільстві це зміцнить довіру і підвищить авторитет Руської Православної Церкви. За таких умов видається особливо важливим, щоб процес консультації з Помісними Православними Церквами з питання визнання ними автономії Української Православної Церкви був чітко визначений у часі та виключав двозначність, що може слугувати джерелом спекуляцій з боку сил, не зацікавлених у посиленні позицій канонічного Православ'я... Висловлюючи ці міркування, будучи впевненим у Вашому глибокому розумінні доленості цього моменту,

сподіваюсь, що Архієрейський Собор Руської Православної Церкви прийме мудре рішення стосовно майбутнього Української Православної Церкви. Переконаний, що воно відіграє історичну роль у пошуках відповідей, які формулюються повнотою Православ'я на численні виклики прийдешнього тисячоліття...».

Відповідь Московської патріархії, хоча й була передбачуваною, проте виявилася доволі грубою: «Не годиться світській владі втручатися в церковні справи» [7, с. 5-6].

Як і передбачалося, одним із основних питань у роботі ювілейного Архієрейського собору РПЦ, що відбувся у серпні 2000 року в Москві, стало «українське питання». Українські єпископи прибули на собор із уже цитованою ухвалою про необхідність уточнення статусу автономної УПЦ. Під час роботи собору на його адресу надійшла телеграма від Л. Кучми, де Президент висловив своє бачення релігійної ситуації в Україні та прохання сприяти визнанню автономії УПЦ. Українські ієрархи на нараді переважною більшістю голосів підтримали звернення глави держави. Але Архієрейський собор РПЦ не тільки відхилив можливість проголошення автономії, а й звинуватив українського Президента у втручанні у внутрішньоцерковні справи.

Посилання на неприпустимість утручання державних структур у внутрішньоцерковні справи не виглядає в цьому випадку переконливим і спростовується, до речі, подіями другої половини 90-их років, коли під час константинопольсько-московської суперечки навколо православної церкви в Естонії офіційний Кремль недвозначно проголосив готовність перевести цей конфлікт на рівень російсько-естонських державних відносин.

Окремі дослідники пов'язують жорсткість позиції архієреїв щодо «українського питання» не в останню чергу і з позицією предстоятеля РПЦ Алексія II, який поступово ставав заручником відверто шовіністичної частини церкви. До того ж, допитливий читач помітив, як поряд із питанням автокефалії для УПЦ знову з'явилося питання автономії. Неважко припустити, що воно виринуло в середині самої УПЦ як компромісний варіант між палкими прихильниками та беззастережними супротивниками автокефалії, про що опосередковано засвідчила й ухвала Архієрейського собору УПЦ від 28 липня 2000 року.

Аналітики припускають, що саме такий варіант обговорювався під час зустрічі Президента України Л. Кучми з головою Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московської патріархії митрополитом Кирилом (нинішнім патріархом Московським і всієї Русі. — В.П.) в липні 2000 року в Києві. Глава держави, напевно, отримав якісь аванси — інакше важко собі уявити, щоб він став надсилати телеграму членам собору в Москві. І якщо це так, то «обурення» зібрання було добре прорахованим [8, с. 22-23].

Підсумком розгляду «українського питання» Архієрейським собором РПЦ стало визначення щодо УПЦ, де підтверджено статус, наданий їй 1990 року, тобто «незалежність і самостійність в управлінні», а також ужито термін «права широкої автономії». Надати не широку, а канонічну автономію УПЦ архієреї не наважилися, поставивши це питання у зв'язок із реальними досягненнями «у справі подолання розколу», тобто відтягнувши його на невизначений час. Хоча частина українського єпископату сподівалася, що саме надання автономії УПЦ сприятиме цьому оздоровленню. Таким чином, рішуче заклавши «українське питання», Архієрейський собор РПЦ, як, можливо, ніколи за останнє десятиріччя, «відкрив» його, примусивши

критикувати їх позицію як нереалістичну не лише українськими, але й деякими російськими фахівцями.

Час показав, що Московська патріархія в «українському питанні» визначила для себе приблизно таку лінію: не заперечуючи саму можливість унезалежнення УПЦ, покликати на реальні труднощі в цьому питанні, надавати трибуну в самій УПЦ лише тим, хто вважає її єдність із Московським патріархатом найвищою цінністю, даністю, котра не підлягає обговоренню, відкидати саму можливість якихось переговорів з «розкольниками» і реально здійснювати політику «ані кроку назад» [8, с.23]. Позиції РПЦ з цього питання залишилися, власне, незмінними до сьогодні. Нічого не змінилося й після обрання нового предстоятеля РПЦ патріарха Московського і всієї Русі Кирила.

УПЦ КП у цей час уважно відстежувала процеси, що відбувалися в УПЦ та УАПЦ, використовуючи інформаційні приводи для доведення до громадської думки вже вкотре своєї позиції: автономія, яку просить УПЦ, шкідлива, оскільки гальмує процес утворення єдиної помісної церкви. Московський патріархат, за словами предстоятеля УПЦ КП Філарета, міцно тримає свої єпархії та парафії в Україні, тому єдиний вихід — об'єднання в незалежну Українську православну церкву. Така церква вже є — УПЦ КП, якій належить відіграти ключову роль в об'єднувчому процесі. Про те, що подібна позиція відкидається як УПЦ, так і УАПЦ, патріарх Філарет не говорив.

Ухвали Архієрейського собору РПЦ додали підстав опонентам як для подальшої критики РПЦ та УПЦ, так і для різноманітних акцій, що виявилися уже під час освячення відтвореного Свято-Успенського собору Києво-Печерської лаври. Подія, на котру давно чекали, яка мала стати вікопомною в духовному відродженні України, запам'яталася черговим скандалом. УПЦ КП та партії правого спрямування і національної орієнтації категорично висловилися проти надання УПЦ права освятити собор. Про намір зірвати освячення, що запланували провести в День незалежності, вони оголосили завчасно, щоправда, пообіцявши не вдаватися до насильства. Владі не залишалось нічого іншого, як знову розраховувати на професіоналізм правоохоронних органів, а не на християнські чесноти конфліктуючих. Тим більше, що в урочистостях мав узяти участь Президент України, інші керівники держави та уряду.

Пропозицію патріарха Філарета спільно освятити собор прийнято не було. Він сам, очевидно, розумів нереальність своєї пропозиції за умов, коли священноначаліє УПЦ, її архієреї, більшість духовенства все частіше підкреслювали, що вони не можуть спілкуватися з предстоятелем УПЦ КП навіть на побутовому рівні.

Нереалістичними були й вимоги передати Свято-Успенський собор УПЦ КП. Самі ж власті сподівалися, що після передачі останній Свято-Михайлівського Золотоверхого собору, церкви Богоматері у Пирогові вона не претендуватиме на цей собор і збережеться певний баланс.

Собор освятили. Пікетувальникам не вдалося спинити освячення. У відносному вигранні залишилися хіба що деякі політики, які без скандалу почувуються непевно.

30 серпня 2000 року відбулася прес-конференція патріарха Філарета на тему «Сучасний стан міжконфесійної ситуації в Україні та підсумки роботи Архієрейського собору РПЦ Київського патріархату 22 серпня 2000 року». Предстоятель пояснив рішення собору, чому УПЦ у єдності з Московським

патріархатом не може називатися «Церквою» з точки зору структури і канонів православної церкви.

Не визначеною лишилася ситуація в УАПЦ. 14-15 вересня 2000 року відбувся її Помісний собор, котрий, як передбачалося раніше, мав обрати патріарха. У його роботі взяли участь майже 650 делегатів і понад 400 гостей, у тому числі й предстоятель УАПЦ в діаспорі та УАПЦ у США митрополит Костянтин. Собор приєднався до думки про недоцільність обрання нового патріарха УАПЦ. Після певних дискусій учасники зібрання погодилися вважати митрополита Костянтина «духовним главою» своєї церкви. Предстоятелем знову обрали митрополита Мефодія. Керуючим справами залишився архієпископ Ігор. Було обрано патріаршу раду, ревізійну комісію, суд та прийнято 8 ухвал, реалізація яких мала сприяти зміцненню позицій УАПЦ.

Собор УАПЦ не зреагував на пропозицію УПЦ КП підписати спільний меморандум між єпископами церков про об'єднавчі наміри. Активне обстоювання в дособорний час архієпископом Ігорем прагнення через визнання керівником УАПЦ митрополита Костянтина, церква якого перебувала в юрисдикції Вселенського патріарха, і в такий спосіб прилучення до канонічного Константинопольського патріархату залишилося нерезалізованим, оскільки патріарх Варфоломій I підказав українським владикам полишити власні амбіції, а в розколах бачити власну вину [10, с. 7-8].

Держава подавала православним руку для діалогу, для налагодження порозуміння між ними. У вітальній промові на урочистих зборах, присвячених 9-ій річниці незалежності, Голова Верховної Ради України І.Плющ наголосив: «Серцевину напруженості, що зберігається і сьогодні, становлять суперечності між православними віруючими, об'єднаними нині у три релігійні організації».

Позиція Української держави в цьому питанні зрозуміла й однозначна — нам потрібна єдина Українська Помісна Православна Церква, яка була б визнана іншими православними церквами.

Процес об'єднання такої Церкви йде важко. Не секрет, що на його розв'язання намагаються впливати інші авторитетні духовно-релігійні центри, що знаходяться поза межами України. Підтвердженням сказаного є, з одного боку, зовсім сприятливі рішення Архієрейського собору Руської Православної Церкви, а з другого — позитивна активність, яку останнім часом проявляє в українському житті Константинопольська патріархія.

Хочу висловити рішуче осудження й тим силам, які намагаються нажити політичний капітал на розпалюванні міжцерковної ворожнечі, як це має місце, наприклад, у питаннях, що постають навколо освячення відбудованого державою Свято-Успенського собору Києво-Печерської Лаври (урочисті збори проходили до освячення. — В.П.).

Усе це ставить на порядок денний необхідність удосконалення законодавства про релігію та церкву, розроблення механізму остаточного подолання міжцерковного конфлікту в Україні та гармонізації міжконфесійних відносин». Вірність подібній позиції у листопаді 2000 року підтвердив і Президент України Л. Кучма під час свого перебування на Чернігівщині [9, с. 2].

Наприкінці листопада 2000 року патріарх УПЦ КП Філарет, перебуваючи на Полтавщині, заявив, що під час його поїздки разом з лідерами УАПЦ до Константинополя обговорювалися перспективи і передумови визнання автокефалії єдиної помісної православної церкви в Україні під омофором

Києва. Такою передумовою Вселенський патріарх Варфоломій I начебто вважав об'єднання УПЦ КП та УАПЦ. Причому останній зняв висунуту ним ще 1992 року умову об'єднання трьох гілок православ'я в Україні, зазначивши, що і двох згаданих цілком досить. У такому випадкові, за словами патріарха Філарета, канонічність і автокефалія єдиної УПЦ будуть документом (домесом). Він повідомив, що переговори про об'єднання двох гілок православ'я почнуться вже найближчим часом. І якщо вони об'єднаються до кінця 2000 року, то визнання Константинополем єдиної Української помісної православної церкви — лише справа часу. Внаслідок цього в Україні утворяться дві канонічні православні церкви, однак тільки одна з них може бути законно визнана українською — та, котра перебуває під омофором Києва. А далі вибір буде вже за віруючими України, що має здійснитися безболісно й без силового тиску [10, с. 3]. Проте справа з місця так і не зрушилася.

Наприкінці 2000 року в Україні стояла прекрасна погода. Лише в стосунках між трьома гілками українського православ'я дули холодні, посправжньому зимові вітри... Не надто потеплішало у їх стосунках і на середину 2009 року.

Примітки

1. Релігія і церква в Україні: січень // Людина і світ. — 2000. — №1. — 64 с.
2. Заява Патріархії УАПЦ від 15 лютого 2000 року // Успенська вежа. — 2000. — №3. — С. 3-4.
3. Про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації і державно-церковних відносин в Україні / Інформаційний звіт Держкомрелігій за 1999 рік // Людина і світ. — 2000. — №3. — 56 с.
4. Релігія і церква в Україні: квітень // Людина і світ. — 2000. — №5. — 56 с.
5. Релігія і церква в Україні: червень // Людина і світ. — 2000. — №7. — 56 с.
6. Релігія і церква в Україні: липень // Людина і світ. — 2000. — №8. — 56 с.
7. Церква і держава; Життя православ'я // Релігійна панорама. — 2000. — №1-2. — 68 с.
8. Релігія і церква в Україні: серпень // Людина і світ. — 2000. — №9. — 56 с.
9. Голос України. — 2000. — 29 серпня. — С. 2.
10. Полтавський вісник. — 2000. — 24 листопада. — С. 3.

В.А.Пащенко

Межправославний конфлікт в Україні: хроніка событий юбилейного года

В статье рассматриваются вопросы сложных взаимоотношений между тремя ветвями украинского православия на протяжении 2000 года, когда христиане мира отмечали юбилей Иисуса Христа, а также попытки органов власти нормализовать ситуацию.

Ключевые слова: межправославный конфликт, три ветви украинского православия, юбилей Иисуса Христа.

V.O.Pashchenko

Orthodox Conflict in Ukraine – the Chronology of Events of the Jubilee Year

The article deals with the problems of complicated interrelations between the three branches of the Ukrainian Orthodox Church in the year of 2000, when the Christians of the world were observing Jesus Christ jubilee and the attempts of the authorities to regulate the situation.

Key words: Orthodox conflict, three branches of the Ukrainian Orthodox Church, Jesus Christ jubilee.

Надійшла до редакції 18 березня 2009 року

